

SƏMƏD VURĞUN İRSİ TÜRK XALQLARI ƏDƏBİYYATI KONTEKSTİNDƏ

Əflatun Baxşəliyev

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

Xülasə. Səməd Vurğun “Ümumtürk ədəbiyyatşünaslığında” adlı məqaləsində XX əsrin əvvəllərində əlifbası belə olmayan Qırğız, Başqırd, Mari, Çuvaş və başqa xalqların poeziyası əsrin 50-ci illərindən sonra xüsusi bir əhəmiyyət kəsb etdiyini, yüksək qələbələr qazandığını qeyd edir. Həmçinin Səməd Vurğun poeziyasına bu xalqların münasibətinin çox yüksək olduğunu göstərir. Tədqiqatçı qeyd edir ki, bu xalqların ədəbi simaları Səməd Vurğun poeziyası haqqında elmi məqalələr yazır, eləcə də bu şairə gözəl şeirlər həsr edirlər, məqalə müəllifi belə ədəbi şəxsiyyətlər arasından Mustay Kərimin, Qaysin Quliyevin həm elmi, həm bədii yaradıcılıqlarına toxunaraq, onları tədqiqata cəlb edir. Məqalə müəllifi eləcə də Mustay Kərimin Səməd Vurğuna həsr etdiyi məqalələrinə toxunaraq, onun orijinallığından, üslub yeniliyindən söz açır. Şair Mustay Kərimi bir professional ədəbiyyatşünas kimi dəyərləndirir.

Müəllif öz məqaləsində, eyni zamanda Mustay Kərimin elmi mülahizələrinə və fikirlərinə istinad edərək, Kabarda-Balkar MR-nın Xalq şairi Qaysin Quliyevin də Səməd Vurğun haqqında olan elmi fikirlərinə toxunur. Tədqiqatçı məqalədə qeyd edir ki, Qaysin Quliyev şeirlərində Səməd Vurğuna necə qızğın məhəbbətlə, yüksək həssaslıqla yanaşırdısa, elmi məqalə və mülahizələrində də Səməd Vurğuna o dərəcədə öz yüksək münasibətini bildirmişdir.

Açar sözlər: Poeziya, ədəbiyyatşünaslıq, tədqiqat, mənəviyyat, şəxsiyyət

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 11.01.2023; qəbul edilib – 27.01.2023

THE HERITAGE OF SAMAD VURGUN IN THE CONTEXT OF LITERATURE OF THE TURKISH PEOPLES

Aflatun Bakhshaliyev

Doctor of Philosophy in Philology

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

Abstract. In the article named “Samad Vurgun in common Turkish literary studies”, the author notes that the poetry of the Kyrgyz, Bashkir, Mari, Chuvash and other peoples, who did not even have an alphabet at the beginning of the 20th century, gained special importance and won great victories after the 50 years of the century. He also shows that the attitude of these peoples to the poetry of Samad Vurgun is very high. The researcher notes that the literary figures of these nations write scientific articles about the poetry of Samad Vurgun, as well as dedicate beautiful poems to this poet. The author of the article touches on both the scientific and artistic creations of Mustay Karim, Gaysin Guliyev among such literary figures, and involves them in the research. The author of the article also mentions Mustay Karim's articles dedicated to Samad Vurgun, talking about his originality and style innovation. Poet considers Mustay Karim as a professional literary critic.

In his article, the author also refers to the scientific considerations and opinions of Mustay Karim. The scholar also touches upon the scientific opinions of the People's Poet of Kabarda-Balkar Republic Gaysin Guliyev about Samad Vurgun and substantiates the evidence and facts he said with reference. He talks about how sensitively Gaysin Guliyev approached the work of Samad Vurgun. The researcher states in the article that Gaysin Guliyev treated Samad Vurgun with great love and high sensitivity in his poems, and expressed his high regard for Samad Vurgun in his scientific articles and opinions.

Keywords: Poetry, literary studies, research, spirituality, personality

Article history: received – 11.01.2023; accepted – 27.01.2023

Giriş / Introduction

Bütün türk xalqları Səməd Vurğuna böyük məhəbbət bəsləmiş, şeirlərindən əzbərləmişlər. Eləcə də görkəmli sənətkara gözəl şeirlər həsr edilmiş, yaradıcılığı haqqında elmi və publisistik əsərlər qələmə almışlar. Çünki şair türk-müsəlman xalqlarına milli təəssübkeşliklə yanaşmış, onların vətənlərində ədəbi görüşlər keçirmiş, hətta yeri gəldikdə, onlara öz köməkliyini belə əsirgəməmişdir. Sözlün əsl mənasında, Səməd Vurğun həmin xalqlara bir vətəndaşlıq nümunəsi göstərmişdir.

Əsas hissə / Main Part

Səməd Vurğun Sovet Yazıçıların II Qurultayındakı əlavə məruzəsində demişdir: “Bizim bütün böyük və kiçik xalqlarımızın şairlərinin hamısı bir-birini qarşılıqlı surətdə tamamlayır və yaradıcı şəkildə zənginləşdirir” (Vurğun, 1972, s. 323).

Elə məhz ona görədir ki, Səməd Vurğun məruzəsində Berdi Kerbabayevin “Türkmən” adlı poeması üzərində xüsusilə dayanaraq, XX əsrin əvvəllərində hətta əlifbası belə olmayan qırğız, başqırd, vari, adıkey və b. xalqların poeziyasının əsrin 50-ci illərindən sonra xüsusi bir əhəmiyyət kəsb etdiyini, yüksək qələbələr qazandığını qeyd etmişdir. Həmçinin Səməd Vurğun poeziyasına həmin xalqların da münasibəti çox yüksək olmuşdur. Başqırdistanın Xalq şairi Mustay Kərim yazırdı: “Bütün ədəbiyyatların ulu ustadları var ki, yaradıcılıqları boyu çiyinlərində ağır, şərəfli bir yük aparıblar və bu dünyanın böyük ədəbiyyatları olub, ucalıb. Səməd Vurğun da belə ulu ustadlardandır” (Vurğun, 2016, s. 35). Kabarda-Balkar Muxtar Respublikasının Xalq şairi Qaysin Quliyev də Səməd Vurğuna özünün yüksək məhəbbətini şair haqqındakı mülahizələrində və şeirlərində bildirmişdir: “Qardaşımız Səməd Vurğun... Mənim qardaşım Səməd mənim çox yaxşı yadımdadır və onu iftixarla xatırlayıram... Mən onu Azərbaycanın yox, dünyanın ən böyük şairi, gözəl insanı hesab edirəm. Onun gözəl poeziyası heç vaxt solmayacaq. Biz ana vətəni, xalqı hərətlə sevməyi Səməd Vurğundan öyrənmişik. İnsanda nə qədər yaxşı xüsusiyyətlər varsa, hamısını bu pırə, bu peyğəmbərə aid etmək olar” (Quliyev, 1976, s. 47).

Səməd Vurğunun 70 illiyi münasibətilə keçirilən tədbirlərdə (1976) Q. Quliyev fəal iştirak etmiş, Səməd Vurğuna şeir də yazmışdır. Qaysin Quliyevin “Səni axtarıram” şeirində Səməd Vurğuna olan sevginin dərin izləri özünü göstərməkdədir. Müəllif göstərmişdir ki, bütün fəsilləri – ilin qışı da, yazı da öz vədəsində keçib gedir. Amma Vurğunu o, tapa bilməyir. Kabarda-Balkar şairi etiraf edir ki, 20 ildir Səməd Vurğunu axtarıram, lakin tapa bilmirəm. Səməd Vurğunun oylaqları olan o dağlara yağış yağır, qar düşür. Amma Vurğunsuz:

*Səni axtarıram 20 il var,
Tapa bilməyirəm söz bərəsində.
Gəzdiyin dağlara yağır yağış, qar,
Qış gedir, yaz gəlir öz vədəsində.* (Quliyev, 1976, s. 47)

Şairin vaxtsız-vədəsiz öz dünyasını dəyişməsi onu çox kədərləndirmiş, əcəlin onun qapısını belə erkən döyməsi, Kabarda-Balkar şairini Vurğunsuz qoymasını yana-yana dərin hüznə dilə gətirmişdir:

*Kövrəldim gördükə bəyaz saçını,
Mənim də başımın sıxlaşdı çəni.
Əcəl çox vədəsiz döydü qapını,
Nə tez qoyub getdi Vurğunsuz məni. (Quliyev, 1976, s. 47)*

Amma şairin bir təsəllisi vardır. Sənət dünyasında onun övladlarının ötüşməsi, böyük Vurğunun nakam yaradıcılığının davam etdirilməsi ona bir qədər toxtaqlıq gətirmişdir. Müəllif göstərmişdir ki, pambıq da, taxıl da yetişir, ancaq böyük şairin qələmi bir daha bar verməyəcəkdir:

*Odlar ölkəsində Səməd elində,
Taxıl da, meyvə də yetişir yenə.
Ey böyük nəğməkar, sənət elində,
Şair övladların ötüşür yenə. (Quliyev, 1976, s. 47)*

Qaysın Quliyev şeirlərində Səməd Vurğundan hazırda nə qədər yaşlı olduğunu etiraf edir:

*Nə tez köçüb getdin, hicran nə ağır,
İndi özüm səndən xeyli yaşlıyam.
Dağlara qar yağır, Səmədsiz yağır,
Mən də bulud kimi gözü yaşlıyam. (Quliyev, 1976, s. 47)*

Kabarda-Balkar şairi böyük Səməd Vurğunun mənəviyyatındakı, şəxsiyyətindəki yüksək insani keyfiyyətləri sadalamış, onun əzmindən, vüqarından, cəsarətindən söz açmışdır:

*Yurdun unutmayır əziz oğlunu,
Yaşadır tükənməz səxavətini.
Sevirəm ey ustad, sənət yolunu,
Qəlbini, əzmini, cəsarətini. (Quliyev, 1976, s. 47)*

Əlbəttə, bütün bunlar bir mənəvi qardaşın qəlbinin dərinliklərindən axıb gələn poetik etirafıdır. Q.Quliyev onu da etiraf etmişdir ki, dağ vüqarlı şairin hər sözü, söhbəti şairin qolundan tutub onu daima irəli aparmış, şeirə, sənətə olan inamını birə-min artırmış, ona güc-qüvvət vermişdir. Şübhəsiz ki, bu poetik etiraflar bir şairin fikri deyil, bu mısralardakı fikir və düşüncələrdə bütün Türk dünyasının şairlərinin istək və arzuları birləşir:

*İnamın əbədi dağ vüqarıdır,
Qoy, tutsun qolumdan sözün, şairim!
Şeirin şeirimizin zirvə qarıdır,
Nə yaman tez köçdün özün, şairim. (Quliyev, 1976, s. 47)*

Gözüyaşlı, qəlbi nisgilli Kabarda-Balkar şair kimi Türk xalqlarının bir çox sənət adamı onu öz dilində, öz ləhcəsində vəsf etmişdir. Şairin bədii portretini, poetik obrazını Türkünstan ellərinin sənətkarları belə bir coşğunluqla qələmə almışlar.

Görkəmli Azərbaycan şairi Səməd Vurğun nəinki böyük türk xalqları ədəbiyyatı, eləcə də kiçik xalqların yazarları ilə dərin münasibətdə, ədəbi-mədəni ünsiyyətdə olmuş, bu mədəni əlaqələri dostluğa çevirmişlər. Odur ki, alimin bu sözlərinə qüvvət verərək onu da qeyd edək ki, kiçik xalqlarla da Səməd Vurğun arasındakı ədəbi münasibətləri öyrənib araşdırmaq və tədqiq etməyin özü də bir tədqiq-

qat-araşdırma işidir, ədəbi əlaqələr xəritəsində bir şərəf işidir. Ədəbi əlaqələr xəritəsindən boy göstərən Səməd Vurğun və türk xalqları ədəbiyyatı mövzusu böyük həssaslıqla araşdırılaraq, elmimiz qarşısında müəyyən perspektiv açır. Belə ki, bu, yalnız ədəbi-mədəni əlaqələr olaraq qalmır, xalqlar arasında dərin ictimai-siyasi münasibətlərin yaranmasına möhkəm əsas yaradır. Mənəviyyat körpülərinin sarsılmaz özülünə çevrilir, tarixi-mədəni faktlara söykənərək, gələcəyimiz üçün, gələcək dostluğumuz üçün böyük zəmin yaradır. Bu qarşılıqlı ədəbi-mədəni münasibətlər reallığında görünən mənəvi vəhdət irili-xırdalı xalqların Səməd Vurğun yaradıcılığında ana xəttin əsasını yarada bilir, onu cilalandırır, xalqlar arasındakı dərin münasibətlərdə faydalı olmaq üçün böyük stimül yaradır.

Səməd Vurğunun yaradıcılığının türk xalqları ədəbiyyatşünaslığı və ədəbi tənqidində araşdırılması və tədqiqi bütünlüklə irili-xırdalı türk xalqlarının ədəbi-nəzəri fikrində vacib problem – mövzular qaldırır və həlli yollarını istiqamətləndirir.

Kabarda-Balkar xalqının görkəmli Xalq şairi Qaysin Quliyev S.Vurğunla ilk görüşünü, tanışlığını belə xatırladır: “Moskva-Bakı qatarının restoran vaqonunda Qaysin Quliyev yol yoldaşını salamlayaraq bildirmişdir: – Mən Balkaram. S.Vurğun gülümsəyərək onu salamlamışdır:

– Salam, dil və din qardaşım!”, – demişdir. Qaysin Quliyev hesab etmişdir ki, Səməd Vurğun bir çox milli şairlərə böyük poeziyaya çıxmağa geniş yol açmışdır. Səməd Vurğun romantik, geniş dünyagörüşünə malik sadə və gözəl bir insan olmuşdur. Səməd Vurğun və Qaysin Quliyev Moskvada dəfələrlə mərkəzi ədəbiyyatşünaslar evində, həmçinin klublarda, tədbirlərdə birlikdə iştirak etmişlər. Q.Quliyev yazmışdır: “Biz böyük şair Səməd Vurğundan vətənimizi və xalqımızı alovlu məhəbbətlə sevməyi öyrəndik. Səməd Vurğun bizim gənclik dövrümüzdə idealımız, kumirimiz idi” (Vurğun, 2016, s. 35). Qaysin Quliyev şeirində Səməd Vurğunun dünyadan vaxtsız köçməsinə təəssüf hissi ilə vurğulamışdır. Böyük Balkar şairi həmçinin sənətkarın bədii yaradıcılığı ilə bağlı öz ədəbi-nəzəri fikirlərini də bildirmişdir. Onun yaradıcılığının türk xalqları içərisində yüksək mövqeyini, yerini aydınlaşdırmışdır. Şair bu yaradıcılıq yolunun Kabarda-Balkar xalqına da yaxın və doğma olmasını özünün elmi-nəzəri düşüncələrində ifadə etmişdir. Kabarda-Balkar şairi Qaysin Quliyev Səməd Vurğuna özünün yüksək məhəbbətini şair haqqındakı mülahizə və şeirlərində bildirmişdir. Qaysin Quliyevin ədəbi-nəzəri düşüncələrində bu mövqe daha qabarıq və canlıdır: “Qardaşımız Səməd Vurğun... Mənim qardaşım Səməd. O mənim çox yaxşı yadımdadır və onu iftixarla xatırlayıram... mən onu Azərbaycanın yox, dünyanın ən böyük şairi, ən gözəl insanı hesab edirəm. Onun gözəl poeziyası heç vaxt solmayaacaq. Biz ana vətəni, xalqı hərarətlə sevməyi Səməd Vurğundan öyrənmişik” (Quliyev, 1976, s. 47).

Tanınmış ədəbiyyatşünas-alim, tənqidçi Qulu Xəlilov yazırdı: “Səməd Vurğun indi bütün sovet poeziyasında həm mütəbər klassik, həm də canlı müasirimiz kimi yad edilir. Buna görə də bu görkəmli sənətkar barədə qardaş xalqların sənət adamının dediyi, yazdığı fikirlər, mülahizə və əsərləri toplayıb çap etdirmək şərəfli işdir” (Xəlilov, 1976, s. 36).

Görkəmli Azərbaycan şairi Səməd Vurğun nəinki böyük türk xalqları ədəbiyyatı, eləcə də kiçik xalqların yazarları ilə belə dərin münasibət, ədəbi-mədəni ünsiyyət yarada bilmişdir və bu mədəni əlaqələri dostluğa çevirmişdir. Odur ki, alimin bu sözlərinə qüvvət verərək, onu da qeyd edək ki, kiçik xalqlarla Səməd Vurğun arasındakı ədəbi münasibətləri öyrənib tədqiq etməyin özü də bir məsuliyyətdir. Ədəbi əlaqələrin yol xəritəsində Səməd Vurğun və türk xalqları ədəbiyyatı mövzusu bir məqsəd və vəzifə, aktualıq və elmi yenilikdir. Çünki Səməd Vurğun da azərbaycançılığın tərkib hissəsi kimi, türkçülüyə meyilli olmuşdur. Məqalə müəllifi də hesab edir ki, ədəbi-mədəni əlaqələrində xalqlarımız arasındakı dərin ictimai-siyasi münasibətləri əsas götürmüş, mənəviyyat körpülərinin sarsılmaz özülü üzərində dayanmasına mənəvi kömək olmuşdur. Hazırda tarixi-mədəni faktlara söykənərək gələcəyimiz üçün, türk qövmlərinin birliyi üçün tarixi zəmin yaranmışdır. Bu qarşılıqlı ədəbi-mədəni münasibətlər reallığında görünən mənəvi vəhdət, irili-xırdalı xalqların Səməd Vurğun yaradıcılığında ana xətti inkişaf etdirir, onu cilalayır və xalqlar arasındakı bu qırılmaz tellərin daha möhkəm, daha sarsılmaz olmasına çalışır.

Hazırda türk xalqları elmi fikrində Səməd Vurğun irsinin bir çox cəhətləri qabardılaraq araşdırılır və əhatəli analiz edilir. Bu tədqiqlərin mahiyyətində yalnız orijinalıq və fərdilik dayanır ki, bu da bu problemin mənəvi dəyərini bir daha üzə çıxarır. Ümumiyyətlə, ədəbiyyatşünaslıq əsərlərində, mövcud elmi-nəzəri fikirlərdə xatirə-memuar xarakterli mənbə və qaynaqlar intensiv olaraq öyrənilir.

Fərdi, individual tədqiqat metodu belə araşdırmaların təhlilində sxematiklik deyil, elmi dərinlik və müəyyən mənada konseptuallıq probleminə mənə və mahiyyətini aydın ifadə edir. Türk ədəbiyyatşünaslığında bu proses, yəni elmiliklə memuar ədəbiyyatının vəhdətdə olması belə tədqiqat əsərlərinin predmetindən, yəni şair və yazıçıların bədii stixiyasından irəli gəlir. Xatirə yönümlü elmi-nəzəri fikirlərin tədqiqi Səməd Vurğunun türk xalqları oxucularına daha da yaxınlaşdırır, onların tərcümeyihalı ilə yaxından tanış etdirir. Xalq və sənətkar, sənətkar və zaman arasında bağlılıq Səməd Vurğunla türkdilli xalqlar arasındakı məsafələri sanki yox edir.

Nəticə / Conclusion

Səməd Vurğuna həsr olunan elmi və bədii əsərlərin bir qismini də Türk xalqları ədəbiyyatı yazarlarının əsərləri təşkil edir. Məhz Səməd Vurğunun daha geniş arealda tanınmasının əsas səbəbi budur ki, onun ədəbi irsi müsəlman-türk qövmlərinin milli-mənəvi dəyərlərinin qorunmasında etibarlı mənbədir.

Ədəbiyyat / References

- Quliyev, Q. (1976). Səni axtarıram. "Ulduz".
 Vurğun, S. (1972). "Seçilmiş əsərləri", VI cildə, VI cild. Bakı: Elm.
 Vurğun, S. (2016). *Səməd Vurğun (Bibliografiya)*. Bakı: Azərbaycan Milli kitabxanası. Bu <http://anl.az/down/S.vurgun.pdf> mənbədən tapılıb
 Xəlilov, Q. (1976, avqust 6). Vurğun ürəklərdədir. "Kommunist".

САМЕД ВУРГУН В ЛИТЕРАТУРНОМ КОНТЕКСТЕ НЕКОТОРЫХ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ

Афлатун Бахшалиев

Доктор философии по филологии

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

Резюме. В данной статье автор говорит о поэзии разных тюркских народов, в частности, киргизской, башкирской, марийской, чувашской и др., а также тех народов, у которых в начале XX столетия ещё не было письменности. Автор подчеркивает значение поэзии этих народов, достижения представителей поэзии в 50-е годы XX века. Автор говорит об их отношении к поэзии Самеда Вургуна, о научных статьях, а также стихотворениях, посвященных С.Вургуну. Автор привлекает к исследованию творчество Мустая Карима, Кайсына Кулиева, анализирует их научные труды, а также подчеркивает оригинальность и новизну стиля Мустая Карима, анализируя его научные статьи, посвященные творчеству С.Вургуна, одобряет профессионализм Мустая Карима в области литературоведения.

Автор приводит в пример научные статьи известного балкарского поэта Кайсына Кулиева, считает обоснованными факты, указанные в этих статьях, а также говорит о трепетном отношении Кайсына Кулиева к поэзии Самеда Вургуна, его любви к творчеству азербайджанского поэта, подчеркивает проявление большой любви и восхищения как в стихотворениях, посвященных С.Вургуну, так и в научных трудах.

Ключевые слова: поэзия, литературоведение, исследование, духовный мир, личность